

HALET ÇAMBEL ve ÇUKUROVA KÜLTÜRÜNDE KARATEPE

Musa Seyirci

Bugün Karatepe deyince, akla önce-geçen yıl 1. Uluslararası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu'nda bildiri konusu olarak sunduğum Toroslar'da Karatepeli Bilgesi eserinin yazarı -Ali Rıza YALGIN akla gelir. Sonra da tarih öncesi arkeoloji konusunda dünyaca ünlü Prof.Dr.Halet ÇAMBEL.

Bugün hangi ansiklopediyi açsanız Prof.Dr.Halet ÇAMBEL'le ilgili geniş bilgi bulursunuz. Ben O'nun yaşam öyküsüne ayrıntılı değinmeyeceğim. Karatepe'deki çalışmalarından söz edeceğim. Karatepe Köyü Kilim Kooperatifi Başkanı Ali CAFRİ'nin ve Kızıusufu Köyünden Kazım TÜRKMENOĞLU'nun dediği gibi, "Halet Hanım, yaşayan Karatepelilerin anasıdır. Karatepeli olmuştur. Karatepeyle bütünleşmiştir."

1916 doğumlu olan Halet ÇAMBEL, Paris'te Sorbonne Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu ve Louvre Okulu'nda arkeoloji öğrenimi gördü. 1940'ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde H.T.Bossert'in asistanı oldu. 1944'de arkeoloji doktoru, 1947'de doçent, 1960'ta da profesör oldu. İstanbul Üniversitesi'nde Prehistorya kürsüsünü kurdu. Afyon-Pişmişkale, Yazılıkaya ve Midas Kenti'ni, Diyarbakır-Çayönünü Hititler'in Uç Kalesi Karatepe'yi kazmıştır. Ve yine Karatepe-Aslantaş Milli Parkı'nın Türkiye'nin ilk açık hava müzesi konumunda düzenlenmesini sağladı. Başta Keban Baraj alanı taraması ve Aşağı Fırat projesi oluşturulması olmak üzere Adana, Hatay, Diyarbakır, Urfa ve Siirt illerinde yapılan bilimsel yüzey araştırmalarına başkanlık etti (1-2)

Ancak, O'nun asıl emek verdiği, bir bakıma yaşamını adadığı Karatepe'dir. Çambel'in bana söylediğine göre, "Karatepe-Aslantaş Kazı alanına 1946 yılında H.T.Bossert'le Birlikte ÇAMBEL'i öğretmen

* Karatepe, Adana'nın Kadiri İlçesinin güneydoğusunda, Ceyhan Irmağının kenarında Geç Hititlerin yerleştiği antik bir kent.

Emin KUŞÇU" getirir. Böylece kazı alanını saptarlar. 1947 yılında U.Bahadır Alkım ile H.T. Bossert'in Başkanlığında yörede kazı çalışmaları başlar. Ve belirtilen tarihten bu yana Karatepe ve yörenin insanları Çambel'in dostu, sevdalısı oldu. Çambel Karatepe Yörükler'in gözü, kulağı, İstanbul'daki sesi oldu*

1946'dan bu yana Kadirli'den Karatepe'ye altı saat at sırtında geldi, gitti. Yılmadı. Halet Hanım'ın elinde büyüdüğü diyen Kazım TÜRKMEN, "1989 yılında-ilerlemiş yaşına karşın-Karatepe'ye bir aylığına geldi. Onbir ay kaldı" dedi. İşte bu özveri bugün Karatepe-Aslantaş Milli Parkı'nın doğmasına neden oldu. Yine "27 Mayıs Devrimi'nden sonra 147'ler olayında bu çok değerli bilim kadını da kürsüsünden uzaklaştırıldı. İstanbul'dan Kadirli'ye telefon, Prof.Halet ÇAMBEL'e haber veriyor arkadaşları, o çok aldırıyor kazıyı sürdürüyor. Aylar geçiyor aradan Halet ÇAMBEL Ankara'ya geliyor bir gün. Milli Birlik Komitesi'nin karşısına çıkıyor, Kadirli'de çeltik ağalarından kaynaklanan bir olaya eğilmelerini istiyor. Milli Birlik'çiler biraz eziklik duyuyorlar. Halet ÇAMBEL 147'lerden biri, ama o konuya değinmiyor hiç, başka bir konu için uyarıyor onları. (27 Mayıs Devrimi'nden sonra içinde Sabahattin Eyuboğlu gibi bilim adamlarının da yer aldığı 147 Ütiiversite hocası görevlerinden uzaklaştırıldılar. M.S.) Sami Küçük ve Suphi Gürsoytrak bir helikoptere binip Kadirli'ye gittiler hemen Prof. Çambel ile konuşurken 147'ler değiniyorlar bir aralık o da susturuyor ! 27 Mayıs Devrimi'nin doğrultusunda kişisel sorunlarının yeri olmadığı söylüyor." (1)

Özünü aşan bu bilim kadını Karatepe'yi kazmasının yanısıra Türkiye'nin ilk açık hava müzesinin oluşmasını sağladı Hitit yerleşim alanından derlediği, bulduğu heykel yazıt ve kabartmaları antik kentin iki ana giriş kapısında sergiledi. Sergilediği bu eserlerin üzerini kapatmak için ünlü mimarımız Turgut Cansever projesini yaptı, eşi (Nail Çakırhan) uygulamasını yaptı. Böylece eserler kurtuldu. Bununla da yetinmedi. Yöre insanının kalkınması, aydınlanması, bolluk

(1) "Halet Çambel", Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt: 6, İstanbul 1987, S. 303.

içinde yaşaması için Karatepe'de bulup çıkardığı M.Ö.8.yy. da yaşayan barışçı Kral Asativatas (Asativatas) gibi kolları sıvıyor. Çambel'in yöredeki çalışmalarına geçmeden, Kral Asativatas'a kulak verelim :

"Ben Kral Asativatas, ben Adana Ovası'nın kralıyım. Başkentim Adana'dır. Barışçı bir kralım. Diğer krallar da benim barışçılığımın bilgeliğimden etkilendiler. Ben böylece barışı kurdum."

"Eşkiyayı toprağa yerleştirdim. Barış sayesinde insanlar toprağı sürdüler. Kadınlar bolluk içinde yaşadı, kirman eğirdi." Bu güzel, soylu Akdenizli Kral'ın sözcüklerinin içerdiği bilgeliğin çağları aşarak günümüz insanını etkileyecek güçtedir.

Dönelim Prof Çambel'in çalışmalarına. 1960'dan sonra Bozdoğan Yörükleri'nin yerleştiği Kızıyusflu Köylüleri ile el ele vererek okul seferberliği yapıyor, ağaç doğramacılığı, demir atölyeleri kuruyor. Kilimciliği başlatıyor. Bu konuda Karatepe kilimlerini günümüzde dokutan, bu kilimleri ABD'de, Avrupa'nın birçok kentinde sergileyen Ali Cafri şöyle diyor:

"Karatepe köylerinde geleneksel olarak dokunan kilimlerin bilimsel olarak dokunmasına, gelişmesine 1970'li yıllarda Halet Hanım önyak oldu. Karatepe kilimlerinin tanınmasına yardımcı oldu. Köylülerin kilimlerini İstanbul'a götürür, satar, parasını kurusu kurusuna köylülere gönderirdi. Bugün Karatepe kilimleri dünyaca tanınıyorsa bunda Hoca'nın emeği çoktur." (Karatepe kilimlerine tekrar döneceğiz) Halet Çambel ilerlemiş yaşına karşın hâlâ Karatepe'de Asativatas'la söyleşerek, yöre insanıyla kaynaşarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Biz Çambel'in Karatepe'sinden Yalğın'ın Karatepesine dönelim ve Ali Cafri'nin Karatepe'siyle bildirimizi noktalayalım.

Yalğın, 1950'de yayınladığı Torosla'da Karatepeli Bölgesi adlı eserinde, Karatepe'yi şöyle belirliyor: "Karatepeli yedi muhtarlığa

(4) Musa SEYİRCİ, "Halet Çambel'e Selam", Güneyde Kültür Dergisi, Sayı: 26, Nisan 1991, Antakya, S. 12-13

(5) Müşerref Hekimoğlu. "Ekrandan Gelen Çağınışmlar", Cumhuriyet Dergisi, Sayı : 283,

ayrılmış dokuz köydür. Lâkin bu köyler o kadar darma dağınık bir haldedir ki : Bir köyle diğer köyün arası en az beş kilometredir. Karatepelinin yedi muhtarlığı hane adedine nazaran her ev müstakil (bağımsız) bir köy gibidir. Her evin bulunduğu yerin özel bir ismi de vardır. Benim üç beş evden oluşan topluluğu nazarı dikkate alarak dokuz parçaya ayırdığım Karatepeli köyleri: Darılık, Mengez, Darıçukuru, Küp, Kışlak, Karahan, Bahçecik, Kızıldam'dır." (4)

Karatepe Kilim Kooperatifi Başkanı Ali Cafri ile 1991 Temmuz'unda yaptığımız söyleşide Karatepe'yi ve köylerini şöyle belirliyor: "Karatepe yöresinin ortasında bir dağ var. Bu dağdan kaynaklanarak Kadirli'nin doğusundaki yöreye Karatepe denir. Yöre oldukça yüksektir. Karatepe diye bilinen bölgede; Kızıyusuflu, Bahadırlı, Bekereci, Karatepe, Durmuşsofulu, Cıyanlı köyleri vardır. Bu köylerin bütününe Kadirli'de Karatepeli denir. Aslantaş Barajı Karatepe, Kızıyusuflu ve Bahadırlı Köylerinin tarımını öldürdü. Toprak baraj altında kaldı. Kısaca bu köylere göz atacak olursak;

Kızıyusuflu Kövü : Yaklaşık 300 haneli, 2000 nüfuslu olan Kızıyusuflu Köyü Bozdoğan Yörükleri'nin yerleşmesiyle kurulmuştur. Dağınıktır. Çiftçilik, kilimcilik, ağaç oyma işleri yaparlar. Bir de küçük hayvan besliyorlar. (Belirtilen köylerde inceleme 1991 Temmuz'unda yapıldı.)

Bahadırlı Kövü : Yaklaşık 200 haneli ve nüfusu 1500'ü aşkın olan Bahadırlı Köyünün çoğunluğunu Türkmenler oluştururlar. 40 hane kadar da Avşar vardır. Çiftçiliğin yanısıra, kilim, cicim, sili dokurlar.

Karatepe Kövü : Diğer köylere göre daha zengindir. Tarım arazisi geniştir. Karakeçili aşireti, Kumarlı Aşireti ve Türkmen ve Avşarlar vardır. 280 hane 1870 nüfusludur. Kilim, çul, çuval dokurlar.

Bekereci Kövü : Büyükçe bir köy. Yörük, Türkmen ve Avşarlar köyü oluşturuyorlar. İlginçtir bu köyde dokuma yok. Az da olsa çiftçilik ve hayvancılık yapıyorlar.

Durmuşsofulu Kövü : Yaklaşık 100 haneli ve nüfusu 400 kişiyi aşkın. Çiftçilik yapıyorlar. Türkmen köyü, dokuma çok az yapıyor.

(4) Ali Rıza Yalgın, Toroslar'da Karatepeli Bölgesi, Ankara 1950, S.8

Civanlı Kövü : Yaklaşık 350 hane ve nüfusu 3000'nin üzerinde. Kilim dokuyorlar, çiftçilik yapıyorlar ve hayvan besliyorlar. Türkmen ve Yörükler köyü oluşturmuşlar.

Bu köylerin ortak özellikleri 1950'li yıllara kadar yazın deve ve atlarla uzunyayla'ya, Binboğa, Aladağ, Konur Dağı, Erciyes Dağına göçerlerdi. Yayıda Karacadır da barınıp koyun, keçi, deve, inek, at besliyorlardı. Kışın ise belirtilen köylerdeki kışlaklarına dönerlerdi. 1950'lerden önce bugünkü gibi çağdaş konutlar yok 8-10 metre uzunluğunda çitle çevrili, üzeri otla örtülü, içi sıvalı, sıvasız basit evlerde oturuyorlardı. Bugünün yaşlıları o günleri özleyerek babalarımız o evlerde 120 yaşına kadar yaşarlardı. Yayılacılık öldü, yeni evlerde sigaraya boğuluyoruz, 60 yaşına zor varıyoruz diyorlar. Bu köyler buradaki kışlaklarına yaklaşık olarak 17.yy.'da yerleşmişler. Bu değişimlerden sonra Karatepe Kooperatifinde dokunan ve yörede tanınan ünü ABD'lerine ve Avrupa'ya uzanan Karatepe kilimlerini slaytla tanıtalım.

KİLİMLERİ :

Halet Çambel'in desteğiyle 1975 yılında Ali Cafri öncülüğünde Eğirme, Bükme, Boyama, Dokuma, Halı Kilim, Baddaniye Projesi'ni gerçekleştirmek için Karatepe Kalkındırma Kooperatifi kuruluyor. Kooperatifin asıl amacı yörede geleneksel olarak dokunan kilimlerin ölmesini önlemek, aslına uygun olarak ve özgün biçimiyle dokunmasını sağlamaktır. Bu sürü zorluklar Ali Cafri'nin yapıcı, yaratıcı girişimiyle çözülüyor. Bu yiğit köylünün sayesinde bugün Karatepe 225 tezgahta kilim dokutuyor. Büyük bir üretim girdisi, birçok ailenin gelir kaynağıdır. Ali Cafri Yöre kilimlerini tanıtmak için, 1975'lerden buyana Türkiye'nin Avrupa'nın, A.B.Devletlerinin bir çok kentinde dokuma sergisi açmıştır.

Yörede üretilen kilimlerin atkısı ve çözgüsü kirmanla eğrilen, bükülen yün iptir. Boya doğal boyadır. Istarıda dokunur, göçebe karakterlidir. Zemin kompozisyonlarına göre adlandırılır. Boyutları

yaklaşık olarak 100 cm x 180 cm.dir. veya 95 x 160 cm. dir. Ana renkler, kahve, siyah, beyaz, gri, yeşil, gül kurusu, kırmızıdır. Sabit renkler, gri, kahve, siyah ve beyazdır. Zemin kompozisyonlarına göre adlandırılırlar.

(6) Yıldızlı

(7) Kartal Kanatlı

(8) Zincirli

(9) Küpeli

(10)Selçuklu Motifli

(11)Göbekli

(12)Seymen Motifli. (Orta motifine koç buynuzu, etrafındaki motiflere seymen deniyor.)

(13)Yıldızlı

(14)Baklava Dilimli

(15)Yıldızlı (Ancak bu diğer yıldızlılardan biraz değişik.)

(16)Küpeli (Bu küpeli de bir önceki küpeliden değişik.)

(17) Deve Kilimi. Bu kilim şimdilerde dokunmuyor. Geçmişde deve katarının önündeki devenin üzerine örtülürdü. Göç katarı görkemli görülsün diye. Aynı zamanda Avşar kilimi de deniliyor. Orta göbeğinde Seymen ve Sevgi dolaşığı motifleri var. Boyutları 173 cm x 366 cm.dir. (1-2-3)

Karatepenin fıkraları da meşhur. Bu nedenle Karatepelilere ikinci Nasreddin diyorlar. Karatepelilerin bu yönünü vurgulamak için 1928 yılında Adana'da Karatepeli adında bir de mizah gazetesi çıkmıştır. 1991 Temmuzunda derlediğim bir kaç Karatepe fıkrasıyla yazımızı noktalayalım:

Padişah ferman çıkarır. Herkes askerliğini yapacak. Kır serderi (gezici jandarma) yoluyla ferman Karatepe'ye ulaşıyor.

(18)Ali Cafri, 1937, İlkokul mezunu, evli Karatepe Kalkınma Kooperatifi Başkanı, Karatepe Köyü- Kadirli,

(19)Hayriye Karabela, 1963, ilkokul, Bekar, Karatepe Köyü-Kadirli.

(20)Neşe Çevre, 1937, ilkokul, evli, Karatepe Köyü-Kadirli,

Askerlik çağındaki gençler köy meydanına toplatılıyor. Ferman okunuyor. Herkes askere gidecek. Gençler Jandarmaya "Sen kim-sin, necisin" diyorlar. O'da padişahın fermancısıyım. Bunun üzerine gençler, "Padişahın fermancısı varsa Karatepenin de Ormanı var. Padişahın sıkıysa gelsin bizi askere götürsün derler."

Karatepe'nin üzerinde bir taş var Uçacak gibi sarkıp duruyor. Karatepeliler toplanıp, "bu taşı ürkütelim (yuvarlayalım) de köye zarar vermesin" derler. İri yarı bir köylü aba giyip köyün ortasına dikilerek, değişik şekiller alır. Diğer köylüler taşı ürkütmek üzere Karatepe'nin üzerine çıkarlar, taşı ürkütürler. Aşağıdaki köylü taşa doğru koşarak geldi hal tut ha!" diye taşa koşar. Sanır ki taş bu köylüden ürkecek. Taş köylünün kafasını alıp gider.

Yukardaki köylüler gelir bakarlar. Adam yerde yatıyor. Köylüler tartışmaya başlarlar. Adamın kafası var mıydı, yok muydu. Sonuca yarılamayınca, en iyisi karısına soralım derler. Karısını çağırırlar ve sorarlar. Karısı, "Kafası var mıydı, yok muydu bilmem emme, yemek yerken sakalları kıpırdardı, oynaşrdı" der.

Karatepeli köylüler yayladan gelince güz mevsiminde denize tuza giderler. Dönüşte Karatepe'nin Çoraklı mevkiine gelirler. Bir uyanık Karatepeli çıkar. Biz her sene neye tuza gidelim. Bu tuzları buraya ekelim gelecek yıl yayla dönüşü gelir, buradan götürürüz. Arkadaşları da iyi akıl derler. Develerdeki tuzlar indirilir, çuvallar çözülür ve toprağa ekilir. Köyü tuzsuz dönerler. Tuz bekliyen köylüler sorarlar. Ne yaptınız tuzları, olayı anlatırlar, iyi etmişsiniz der köylüler.

Ertesi yıl yayla dönüşü iki köylü tuz ettikleri mevkiye gelirler. Bir de bakarlar tuz muz yok, bir kaç sinek vızıldıyor. Bu sırada, sineğin biri köylünün birinin alınma konar. Köylü ılık çalarak arkadaşına "işte bizim tuzu yiyen " diyerek parmağı ile alındaki sineği gösterir. Bunun üzerine diğer köylü, silahı arkadaşının alınma

ateşler. Sonuçta arkadaşı ölür. Köylü bir arkadaşına bir sineğe bakar. "Yine de zararda değiliz, bir bizden bir tuzdan gitti" der (4-5) Özetle Çukurova kültüründe özgün bir yeri olan Karatepe ve Karatepeliler, ona emek verenler, tez elden bir belgesel film yapılmalıdır.

(21)Ali Cafri bak. dipnot 1'e.

(22)Kazım Türkmenoğlu, 1949, ilkokul, evli, Kızıusufly Köyü-Kadirli.